

UOT:781.

MUSIQİ SƏNƏTİNDƏ “XƏRABAT” MÖVZUSUNA DAİR*s.ü.f.d. Rüstəmovə Sevinc İlham qızı**Gəncə Dövlət Universiteti**rustamovasevinc5@mail.ru*

Xülasə: “Xərabat”- qədim Gəncənin sənətkarlar məhəlləsi kimi tanınmış, musiqiçilərin, elm və incəsənət adamlarının toplaşdığı bir məkan kimi məşhur olmuşdur. Məhz bu baxımdan şairə öz rübailərində Xərabat məhəlləsini, burada yaşayıb-yaradan insanları vəsf etmişdir.

Məqalədə Məhsəti Gəncəvinin rübailəri əsasında yazılmış “Xərabat” a capella xor əsəri təhlil edilmişdir. Xor əsərinin musiqinin məzmunu, forma quruluşu, məqam-intonasiya, melodik və metroritmik xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, müəllif şairənin poeziyasına öz dünyagörüşü, təxəyyülü və musiqi üslubu çərçivəsində yanaşaraq, rübailərin emosional-psixoloji xarakterinin musiqidə təcəssümünü yaratmışdır

Açar sözlər: Poeziya, musiqi, rubai, sənətkar, xor

Ключевые слова: Поэзия, музыка, рубаи, художник, хор

Key words: Poetry, music, rubai, quarter, xor

Orta əsrlər dövründə Gəncə şəhərinin Azərbaycan mədəniyyətinə bəxş etdiyi töhfələr onun inkişaf mənzərəsini aydın şəkildə nümayiş etdirir. Gəncənin dünya ədəbiyyatına – Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvi, Əbül-Üla Gəncəvi, Qivami Gəncəvi Mütərrizi, eləcə də onların müasirləri və davamçıları olmuş bir çox şairlər yetişdirmiş, Gəncənin sorağını çox uzaq ölkələrə yaymışdılar.

Gəncə mədəniyyət mərkəzlərindən biri olub, şeir, musiqi məclisləri ilə də məşhurlaşmışdı. İstifadə olunan musiqi janrları və musiqi alətləri haqqında məlumatı elə böyük şairlərin əsərlərindən almaq olur. Bütün bunlar XII əsrdə Gəncə şəhərində yaşayıb-yaradan sənətkarların Azərbaycan mədəniyyətindəki yerini və rolunu dəyərləndirməyə imkan verir.

Xərabat məhəlləsi – sənətkarlar məhəlləsi kimi Gəncənin mədəni həyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Xərabatda əsasən sənətkarlar, musiqiçilər, elm və incəsənət adamları toplanaraq, məclislər keçirirdilər.

Məhsəti Gəncədə Xərabat məhəlləsində yaşamış, əxilərin yığıncaqlarında yaxından iştirak etmişdir. O özü Xərabatda olan böyük hörmət və nüfuzunu belə təsfir edir:

Zülfün camalına bir yaraşıqdır,

Xərabat əhlinə nurdur, işıqdır.

Ey Şərq günəşinin nuru, xoş gəldin!

Gözəllər şahına qapı açıqdır [2, s. 109].

Şairənin dünyagörüşünün formalaşmasında, onun əsərlərində insansevərlik, azadlıq fikirlərinin intişar tapmasında Xərabatın xüsusi təsiri olmuşdur.

Gəncə Dövlət Universitetinin professoru Sevdə Qurbanəliyevanın 2013-cü ildə yazdığı “Xərabat” xor əsəri müşayiətsiz iki səslə qadın xoru üçün nəzərdə tutulub. Əsər Məhsəti Gəncəvinin yaradıcılığının 900 illik yubileyi ilə əlaqədar Gəncədə keçirilən beynəlxalq tədbirdə Gəncə Dövlət Universitetinin “Ozan” tələbə folklor ansamblı tərəfindən ilk dəfə 2013-cü ildə ifa edilmişdir (Dirijor: Oleq Allahverdiyev).



Məlum olduğu kimi, Xərabat qədim Gəncənin bir məhəlləsi olub, şeir, sənət ocağı kimi tanınmışdır. Məhsəti Gəncəvinin də həyatında Xərabatın xüsusi yeri olmuşdur. O, müəyyən dövrdə Xərabatda yaşayıb-yaratmış, bir neçə rübaisi Xərabata həsr olunmuşdur.

Nəzərdən keçirdiyimiz xor əsərində Məhsətinin iki rübaisindən istifadə edilmişdir.

Könülsüz Xərabat içrə sən gəlmə,
Dərvişlik rənzini bilməsən, gəlmə!
Başından keçənin yoludur bu yol,
Bu yolda can qurban verməsən, gəlmə!

Xərabat – yeridir igid ərլərin,
Burda yeri yoxdur bədgöhərlərin.
Hörmətlə qədəm qoy bu yola, çünki,
Yeri deyil bura hiyləgərlərin.

Rübailərin məzmununda Xərabat bir məkan kimi tərənnüm olunur, “igid ərլərin” yaşadığı yer kimi təriflənir. Rübailərdə, həmçinin Xərabatın dərvişliklə bağlı olmasına, bu inam uğrunda canını qurban verən insanlara məxsus olmasına işarə edilir.

Xorun musiqi məzmunu poetik mətnlə sıx bağlıdır və təmkinlə, ağır tempdə səslənir. Əsərin məzmununa uyğun olaraq, xarakterindəki himnvarilik özünü göstərir.

Əsərin quruluşu iki hissəlidir. Birinci bölmə iki perioddan, ikinci hissə üç perioddan ibarətdir. Birinci bölmənin ikinci periodunun sonda bir daha təkrar olunması xorun quruluşuna reprizalığ gətirir.

Xorun musiqi məzmununu əmələ gətirən periodların hər biri iki cümlədən ibarətdir. Poetik mətnin hər misrası bir melodik cümləyə oxunur. Cümlələrin quruluşundakı dəqiq bölgü, hər bir cümlənin dörd xanədən təşkil olunması melodiya mütənasiblik aşılایr ki, bu da poetik mətnlə əlaqədar olub, rübailərin poetik quruluşu ilə əlaqədardır.

Formanın hissələri arasında məqam-tonallıq xüsusiyyətləri mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xor “si-bemol” mayəli çahargah məqamına əsaslanır. Məqamın seçilməsi poetik məzmunun xarakterindən irəli gəlib, onun daha dolğun təəcəssümünə şərait yaradır. Xorun

struktur quruluşunda məqamın dayaq pillələrinə istinad olunur, bu məqama məxsus kadensiya xüsusiyyətləri özünü göstərir.

Birinci period xorun ifasında unison səslənir. Periodun hər iki cümləsi “fa” səsinə istinad edir. Başlanğıc cümlədə melodiya tersiya diapazonu çərçivəsində bu pillə ətrafında dolanmaqla əmələ gəlir. İkinci cümlədə isə melodiyanın diapazonu bir qədər genişlənir [1, s. 7].

Nümunə 1.

Andante ♩=70

S. *p* Kō-nül-süz xə-ra-bat iç-rə sən gəl-mə, Dər-viş-lik rəm-zi-ni bil-mə-sən, gəl-mə!

A. *p* Kō-nül-süz xə-ra-bat iç-rə sən gəl-mə, Dər-viş-lik rəm-zi-ni bil-mə-sən, gəl-mə!

Xorun sonrakı inkişafında partiyaların bölünməsi və melodiyanın diapazonunun tədricən genişlənməsi müşahidə olunur.

İkinci periodda səslər arasında müxtəlif intervallar – kvarta, tersiya, seksta özünü göstərir. Bu periodda istinad pilləsi dəyişir, cümlələr arasında əvvəlcə “sol”, sonra “si-bemol” səslərinə istinad olunması özünü göstərir ki, bu da çahargah məqamında tonikanın alt tersiyasını və tonikanı önə çıxarır. Bu cür kadensiya quruluşu çahargah məqamında qurulan melodiya üçün səciyyəvidir. Lakin tonikada dayanma xor partiyalarındakı bölünmə tonikanın “fa”-“si-bemol” səs birləşməsi kimi verilməsi musiqi məzmununun davamını şərtləndirir.

Nümunə 2.

S. *mf* Ba-şın-dan ke-çə-nin yo-lu-dur bu yol. Bu yol-da can qur-ban ver-mə-sən, gəl-mə! *f*

A. *mf* Ba-şın-dan ke-çə-nin yo-lu-dur bu yol. Bu yol-da can qur-ban ver-mə-sən, gəl-mə! *f*

Lakin əsərin sonunda bu periodun bir daha ikinci hissənin sonunda təkrarlanması repriza əmələ gətirməklə yanaşı, “si-bemol” səsinə unison şəkildə tamamlanması tam kadensiya xüsusiyyəti əmələ gətirir.

Xorun ikinci hissəsinin təşkil olunduğu periodların quruluşunda da xor partiyalarının müxtəlif şəkildə ikiləşməsi və çahargah məqamının səciyyəvi istinad pillələrinə istinad olunması özünü göstərir. Bu baxımdan “re-bemol” səsinə istinad diapazonun genişlənməsinə səbəb olur, lakin periodun sonunda “fa” səsinə dayaqlanma ilə yarım kadensiya verilir.

Nümunə 3.

S. *mf*
Xə-ra-bat ye-ri-dir i-gid ər-lə-rin, Bur-da ye-ri yox-dur bəd gö-hər-lə-rin.

A. *mf*
Xə-ra-bat ye-ri-dir i-gid ər-lə-rin, Bur-da ye-ri yox-dur bəd gö-hər-lə-rin.

Göründüyü kimi, S.Qurbanəliyevanın Məhsətinin sözlərinə bəstələdiyi “Xərabat” xor əsəri poetik və musiqi məzmununa görə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olub, sözlə musiqinin dərin emosional əlaqələrini özündə əks etdirir.

Beləliklə, lirik xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən bu xor miniatüründə müəllifin danışılan məkanın möhtəşəmliyini qabarıq göstərmək istəyi öz əksini tapmışdır.

Ədəbiyyat

1.Qurbanəliyeva S.F. Xərabat. İki səsli xor üçün [Notlar]. “Məhsəti Gəncəvinin musiqi dünyası” kitabından. Gəncə, Elm, 2014, 15 s.

2.Məhsəti Gəncəvi. Rübailər. Tərcümə edənlər: N.Rəfibəyli, X.Yusifli. Tərtib və ön sözün müəllifi: Xəlil Yusifli. Bakı, Lider nəşriyyat, 2004, 144 s.

К ТЕМЕ “ХАРАБАТ” В МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Рустамова Севиндж Ильхам кызы

Резюме

В статье анализируется хоровое произведение а капелла “Харабат”, написанное на основе рубаи Мехсети Гянджеви. Автор музыки произведения подошел к поэзии М.Гянджеви в рамках своего мировоззрения, восприятия и музыкального стиля, воплотив эмоционально-психологическую природу рубаи поэтессы в своей музыке. Так же исследуется содержание, форма, мажор-интонация, мелодические и метроритмические особенности хорового произведения.

TO THE TOPIC “KHARABAT” IN THE FIELD OF MUSICAL ART

Rustamova Sevinc İlham

Summary

Kharabat was known as the poets' quarter of ancient Ganja and became famous as a place where musicians, scientists and artists gathered. From this point of view the poet described the people who lived and created here in his verses.

In the article in the a capella choral piece Kharabat written on the basis of Mahsati Ganjavis' rubai, the author approached the poets' poetry in the context of his worldview, imagination and musical style and created of the rubai in music.

Rəyçi: müəllim Tağıyeva G.

GDU-nun “Musiqi fənləri” kafedrasının 27.10.2023-cü il tarixli iclasın 6 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 27 oktyabr 2023-cü il